

HomePage: https://jfiqh.um.ac.ir/	Vol. 55, No. 4: Issue 135, Winter 2024, p.265-293	
Online ISSN: 2538-3892	Print ISSN: 2008-9139	
Receive Date: 14-09-2021	Revise Date: 09-10-2021	Accept Date: 05-03-2022
DOI: https://doi.org/10.22067/jfiqh.2022.72432.1187	Article type: Original	

Voidable (*Safahi*) Transactions in the Cryptocurrency Market with an Emphasis on Imam Khomeini's Viewpoints

Dr. Ahmad Ali Yosefi, Associate Professor, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran
Ahmad Mohamadi, (Corresponding Author) PhD Candidate, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran

Email: mohammadi.ahmad199112@gmail.com

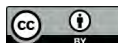
Dr. Zahra Vatani, Assistant Professor, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran

Dr. Hamed Haji Ali Mirzaei, Assistant Professor, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Abstract

The ongoing transactions in the society and the potential losses that may affect the parties involved in transactions has inspired juriconsults to extract some criteria for regulating transactions to prevent financial loss. The absence of each of these criteria leads to the voidability and nullification of transaction. The criteria include: The power over surrender, value of the price and the priced item, rational benefits for both parties, ownership of transaction subject, clarity and specificity of the price and the priced item, and irrational prices, which are considered common phenomena in today's market. The cryptocurrency market, which has emerged with relatively specific features, has characteristics that can reinforce the suspicion of voidability on their own. Therefore, aligning the mentioned criteria in juriconsulting books with the cryptocurrency market and analyzing their specific features reveals that the criteria for the voidability of transactions in the cryptocurrency market is missing and the market's specific features do not lead to their voidability. Rather, it's entering the market without a scientific background that leads to the voidability of some transactions. Therefore, in order to eliminate the grounds for the voidability of transactions in the cryptocurrency market, we should acquire knowledge on the topic.

Keywords: voidable (*Safahi*) transactions, cryptocurrency, Imam Khomeini

HomePage: https://jfiqh.um.ac.ir/	سال ۵۵ - شماره ۴ - شماره پیاپی ۱۳۵ - زمستان ۱۴۰۲، ص ۲۹۳ - ۲۶۵
شاپا چاپی ۲۰۰۸-۹۱۳۹	شاپا الکترونیکی ۲۵۳۸-۳۸۹۲
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۳	تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۷/۱۷
نوع مقاله: پژوهشی	DOI: https://doi.org/10.22067/jfiqh.2022.72432.1187

معاملات سفهی در بازار رمزارزها با تأکید بر آرای امام خمینی (ره)

دکتر احمد علی یوسفی

دانشیار پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی

احمد محمدی (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکتری پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی

Email: mohammadi.ahmad199112@gmail.com

دکتر زهرا وطنی

استادیار پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی

دکتر حامد حاجی علی میرزایی

استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

چکیده

معاملات جاری در جامعه و ضررهای احتمالی که متوجه طرف‌های معامله بود فقها را بر آن داشت تا از منابع اسلامی ملاک‌هایی برای نظام‌بخشی به معاملات استخراج کنند که مانع ضرر مالی شود؛ ملاک‌هایی که فقدان هریک از آن‌ها سبب سفهی شدن و بطلان معامله می‌شود، از جمله: قدرت بر تسلیم، مالیت ثمن و مضمن، منفعت عقلایی عوضین، ملکیت مورد معامله، معلوم و معین بودن ثمن و مضمن و قیمت‌های نامعقول که امروزه پدیده‌ای محسوب است. بازار رمزارزها که با ماهیتی نسبتاً جدید ظهور یافته ویژگی‌هایی دارد که می‌تواند به‌تنهایی شبهه سفهی بودن را تقویت کند، لیکن تطبیق ملاک‌های مذکور در کتب فقهی با بازار رمزارزها و بررسی ویژگی‌های خاص آن‌ها نشان می‌دهد که ملاک سفهی شدن معامله در بازار رمزارزها مفقود است و ویژگی‌های خاص این بازار نیز سبب سفهی شدن آن‌ها نمی‌شود؛ بلکه ورود بدون پشتوانه علمی به این بازار است که منجر به سفهی شدن برخی معاملات می‌گردد؛ از این رو، برای از بین بردن زمینه سفهی شدن معاملات در بازار رمزارزها بایستی به دانش این حوزه تسلط یافت.

واژگان کلیدی: معاملات سفهی، رمزارزها، امام خمینی (ره).

مقدمه

بازار پرتلاطم رمزارزها، این روزها در صدر اخبار اقتصادی قرار گرفته است و هجوم پول به این بازار، اذهان سیاستمداران در موضع مخالف این پدیده را وادار به قبول آن به عنوان واقعیتی نوظهور کرده است. البته این هجوم گسترده پول سبب رشد و حبابی شدن این بازار و در نتیجه، بالارفتن ریسک ورود به آن شده است. علاوه بر ریسک بالای ورود به این بازار، ایرانیان دچار چالش‌های دیگری از این دست برای خرید و فروش رمزارزها هستند: هک شدن، بسته شدن حساب کاربری به دلیل تحریم‌ها و... نوشتار حاضر، ضمن کاوش در معیارهای سفهی بودن معاملات که به طور پراکنده در کتب فقهی ذکر شده‌اند، به تطبیق آن‌ها با معاملات مربوط به رمزارزها می‌پردازد.

در خصوص پیشینه موضوع باید گفت: با توجه به اینکه ارزهای دیجیتال، بحثی نوین به شمار می‌آید، در این زمینه، مقاله و پایان‌نامه و کتاب‌های چندانی نگاشته نشده است. از جمله کتاب‌هایی که در این موضوع وجود دارد که در آن‌ها به تاریخچه، فرایند تولید، مبادله، معرفی برخی از صرافی‌ها، چگونگی کار در این بازار و تاحدی جایگاه این ارزها در نظام پولی جهان پرداخته، عبارت است از: بیت کوین به زبان ساده، اثر هافمن؛ ارزهای دیجیتالی بیت کوین بلاک چین و مفاهیم پایه، اثر پیمان اخوان؛ جویندگان بیت کوین، اثر ماهنامه شبکه؛ همه چیز درباره بیت کوین، اثر ماهنامه شبکه.

سه مقاله نیز مرتبط با بحث حاضر وجود دارد: بررسی فقهی پول مجازی،^۱ یکی از این مقالات است که در آن به برخی از چالش‌های محتمل مطرح در مشروعیت پول مجازی پرداخته و مهم‌ترین معضلات مشروعیت پول‌های مجازی را ورود آن به عرصه حقیقی دانسته است. نویسندگان مقاله به قاعده لاضرر، احترام اتلاف و مصلحت بر ممنوعیت شرعی استفاده از این ارزها مادام که دولت سیاست‌های پولی مناسبی برای آن نیندیشیده، استدلال کرده‌اند. تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری شده مورد مطالعه بیت کوین^۲ نیز مقاله‌ای دیگر در این زمینه است که ابتدا ساختار و سازوکار بیت کوین را بررسی کرده و با اتکا بر موضوع‌شناسی انجام شده، پرسش‌های متعددی در خصوص پول، معامله و استفاده از استخراج پول رمزنگاری شده مطرح کرده و به آن‌ها پاسخ داده است. در این مقاله، جوانب فقهی این موضوع به صورت اجمالی بررسی شده و در ادامه، نظر سیزده تن از مراجع تقلید در این زمینه را آورده

۱. بررسی فقهی پول مجازی، سلیمانی پور و همکاران، «بررسی فقهی پول مجازی»، دو فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی، س ۶، ش ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۶.

۲. نواب پور و همکاران، «تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری شده مورد مطالعه بیت کوین»، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س ۱۸، ش ۷۲، زمستان ۱۳۹۷.

است. آخرین مقاله‌ای که در زمینه ارزهای دیجیتال وجود دارد، بررسی فقهی استخراج و مبادله رمزارزها با تمرکز بر شبکه بیت کوین^۳ است. این مقاله، اشکالات طرح‌شدنی در زمینه استخراج بیت کوین را مطرح و مشارکت با افراد ممنوع از تصرف را به‌عنوان تنها چالش پیش‌روی استخراج بررسی کرده است. این مقاله بعدها به بررسی فقهی موضوع نیز می‌پردازد و اشکالاتی همچون خروج ارز، اکل مال به باطل و قاعده لاضرر را به‌صورت اجمالی و هرکدام را در چند خط بررسی کرده است. از آنچه گفته شد به‌وضوح مشخص است که معاملات سفهی در بازار رمزارزها با توجه به دیدگاه امام خمینی پژوهش نشده است؛ لذا در این جستار، به بحث از سفهی بودن معاملات رمزارزها می‌پردازیم.

۱. مفهوم‌شناسی

أ. رمزارز: رمزارزها (Cryptocurrency)، نوعی ارز مجازی هستند که از فناوری رمزنگاری در طراحی آن‌ها استفاده شده است. عملیات رمزنگاری با کدکردن اطلاعات از طریق الگوریتم‌های پیچیده ریاضی انجام می‌شود. رمزنگاری اطلاعات، به افزایش امنیت رمزارزها کمک می‌کند. رمزارزها برخلاف ارزهای دیجیتال و مجازی، غیر متمرکزند؛ توسط هیچ حکومت، سازمان یا ارگان خاصی کنترل نمی‌شوند و هیچ شخص یا نهادی، توان کنترل یا دست‌کاری در آن‌ها را ندارد.^۴

ب. سفه، سفهی و سفیه: «سفه»، به معنای نقص در عقل،^۵ خفت،^۶ خفت حلم،^۷ خفت در بدن^۸ و حماقت^۹ به کار رفته است. «سفهی»، منسوب به یای نسبت و به معنای عملی است که با سفاهت اتفاق بیفتد و سفیه، به این معانی ذکر شده است: کسی که اموال خود را در اغراض نادرست به کار می‌برد یا فردی که گول می‌خورد.^{۱۰}

ج. معاملات سفهی: فقهای متقدم، به‌صورت مستقل تعریفی از معاملات سفهی ارائه نکرده‌اند، بلکه در حین بسط فروع فقهی به شاخص‌های آن اشاره کرده‌اند، به طوری که با بررسی کاربرد این واژه در کتب فقها می‌توان به ملاک‌های سفهی شدن معاملات پی برد. برای مثال، شهید اول معامله‌ای را دارای

۳. خردمند، «بررسی فقهی استخراج و مبادله رمزارزها با تمرکز بر شبکه بیت کوین»، مجله معرفت اقتصاد اسلامی، س ۱۰، ش ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۸.

۴. اخوان آذر، ارزهای دیجیتالی بیت کوین بلاک‌چین و مفاهیم پایه، ۶۷.

۵. مقرئ، المصباح المنیر، ۲/۲۸۰.

۶. ابن‌منظور، لسان العرب، ۱۳/۴۹۹.

۷. ابن‌منظور، لسان العرب، ۱۳/۴۹۷؛ ابن‌اثیر، النهاية، ۲/۳۷۶؛ طریحی، مجمع البحرین، ۶/۳۴۶.

۸. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ۴۱۴.

۹. قرشی بنایی، قاموس قرآن، ۳/۲۷۷.

۱۰. طریحی، مجمع البحرین، ۶/۳۴۶.

اشکال می‌داند که در آن زیادی یا نقصان ثمن نسبت به مقدار واقعی، منتهی به سفه شود.^{۱۱} شهید ثانی در تشریح سخنان وی می‌نویسد: در صورتی که این زیاده و نقصان، کم باشد یا غرض صحیحی بر آن مترتب شود، مانند صبر به دین حال و امثال آن، سفه مرتفع می‌شود.^{۱۲} این اشارات در نوشته‌های برخی از متأخران نیز موجود است؛ برای مثال، مکارم شیرازی در کتاب «حیله‌های شرعی و چاره‌جویی‌های صحیح» می‌نویسد: برخی حیله‌ها، قصد جدی در آن وجود دارد، ولی عقلایی نیستند؛ مانند ضمیمه‌های کوچکی که به ده‌برابر قیمت واقعی فروخته می‌شود! در کجای دنیا و کدام عاقل، به چنین معامله‌ای تن می‌دهد؟! چه کسی دستمالی کوچک را به بیست یا صد هزار تومان خریداری می‌کند؟

بنابراین، چنین معامله‌ای، عاقلانه و منطقی نیست؛ بلکه سفهی است و روشن است که معامله سفهی، مشروع نیست.^{۱۳} مراغی، تعریفی از معامله سفهی ارائه کرده است که به نظر می‌رسد از فحوص در کاربرد صفت سفهی در ابواب مختلف حاصل شده است. وی می‌نویسد: معاملات سفهی، معاملاتی است که به شکل سفیهانه صادر شوند، هرچند طرفین سفیه نباشند؛^{۱۴} یعنی معامله به‌گونه‌ای باشد که از نوع مردم و عقلا صادر نمی‌شود. پس رابطه بین معامله سفیه و معامله سفهی، عموم و خصوص من وجه است.^{۱۵} البته از آنجا که کاربرد و معنای کلمه سفهی در میان فقها مشخص است، به همین دلیل غالباً به شکل مستقل به تعریف معاملات سفهی پرداخته‌اند. این نکته را می‌توان از کاربرد واژه سفهی در ابواب مختلف فقه دریافت.

از عبارات و تعلیلاتی که فقها به کار برده‌اند چنین بر می‌آید که بیشتر فقها قائل به بطلان معاملات سفهی هستند^{۱۶} و اندکی، همچون خوبی چنین معاملاتی را صحیح می‌دانند.^{۱۷} امام خمینی که در حکم این موضوع، هم‌رأی مشهور است، در دلیل بطلان معاملات سفهی می‌نویسد: معاملات سفهی، غیرعقلایی

۱۱. شهید اول، المصباح الدمشقی، ۲۶۱.

۱۲. شهید ثانی، الروضة البهیة، ۵۲۱/۳.

۱۳. مکارم شیرازی، حیله‌های شرعی، ۱۰۷.

۱۴. این بیان در برخی مقاله‌ها نیز به چشم می‌خورد. برای مثال، جمعی از مؤلفان در مجله فقه اهل بیت به این موضوع این چنین اشاره می‌کنند: مقصود از عقد سفهی این نیست که دو طرف عقد یا یکی از آن‌ها سفیه باشند؛ بلکه مقصود این است که معامله به‌گونه‌ای باشد که از سفیه صادر می‌شود، هرچند دو طرف عقد سفیه نباشند (جمعی از مؤلفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام، ۱۳/۱۶۷).

۱۵. مراغی، العناوین الفقهیة، ۳۶۶/۲.

۱۶. برخی از عبارات فقها که بیانگر مفروض بودن بطلان معاملات سفهی است: ۱. «إن قلنا بأن شرط أمر غیر مقدور لغو و سفهی فلا یعتنی به عند العقلا»، اصفهانی، حاشیه کتاب المکاسب، ۲۱۸/۵؛ ۲. «قد ادعی ان هذا النوع من المعاملة سفهی لأنه من قبیل بذل المال بوجه لا یعتبره العقلاء»، حلی، بحوث فقهیة، ۶۲؛ ۳. «لأن البیع كذلك مع سقوط الصورة عن المالیة، و فی محیط التشریح، سفهی غیر عقلانی، فلا تشمله أدلة تنفيذ المعاملات، و لا یمکن کشف رضی الشارع فیها و معه تقع باطله»، خمینی، المکاسب المحرمة، ۱۷۰/۱.

۱۷. خوبی، مصباح الفقاهة، ۲۴/۲.

است و ادله عامه مانند: *أَوْفُوا بِالْعُقُودِ*^{۱۸} و *أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ*^{۱۹} و *تِجَارَةٌ عَنْ تَرَاضٍ*^{۲۰} شامل این معاملات نمی شود؛ یا به دلیل اینکه آن عنوان، بر معاملات سفهی صدق نمی کند که بعید هم نیست و در نتیجه، باید اصل فساد را درباره آن‌ها جاری کرد یا به دلیل انصرافشان از این معاملات؛ زیرا ادله در امضای آنچه بین عقلا جریان دارد، وارد شده و امر زاندی را تأسیس نکرده‌اند؛ به خصوص مانند این اعمال سفیهانه‌ای که برای عقلا خنده‌دار است و طبع‌های سالم از آن متنفرند. افزون بر آن، در خصوص این معاملات، عدم ردع شارع را می‌توان کاشف از ردع او دانست؛ زیرا فرض بر این است که این معاملات عقلایی نبوده و متعارف نیز نبوده‌اند که شارع آن‌ها را در نظر بگیرد و از عدم ردع شارع بتوان رضایت وی را کشف کرد، بلکه اگر فرض شود این امر بین ارادل رواج دارد، نمی‌توان رضایت شارع را از نرسیدن ردع ازسوی شارع کشف کرد؛ زیرا بسیار بعید است شارع به امری رضایت دهد که عقل‌های سالم از آن اعراض می‌کنند و از آن متنفرند (و یا چنان توجهی بدان نماید که آن را ردع کند)؛ چراکه شارع، مربی عقلا و متمم مکارم است.^{۲۱}

در کتب فقهی، فقدان شروطی از این دست سبب سفهی شدن معامله می‌شوند: قدرت بر تسلیم موضوع معامله،^{۲۲} علم به قدرت بر تسلیم،^{۲۳} ملکیت موضوع معامله،^{۲۴} مالیت مورد معامله،^{۲۵} منفعت عقلایی موضوع معامله،^{۲۶} معلوم و معین بودن موضوع معامله^{۲۷} یا وجود شروطی؛ همچون شروط بی فایده^{۲۸} و غیرمقدور.^{۲۹}

در نوشتار حاضر، ضمن مطالعه معاملات رمزارزها از نظر وجود یا فقدان این شروط، هر مسئله‌ای که شائبه سفهی شدن این معاملات را در پی دارد، تحلیل و بررسی می‌شود.

۲. بررسی سفیهانه بودن ورود به معاملات رمزارزها

باتوجه به آنچه گفته شد، باید مواردی که فقها حکم به سفهی شدن معامله کرده‌اند را با بازار رمزارزها

۱۸. مانند: ۱.

۱۹. بقره: ۲۷۵.

۲۰. نساء: ۲۹.

۲۱. خمینی، کتاب البیع، ۲۴۵/۱.

۲۲. اردبیلی، مجمع الفائدة، ۵۸/۱۰؛ بحرانی، الحدائق الناضرة، ۵۵۴؛ حسینی عاملی، مفتاح الکرامه، ۱۸/۱۳؛ طباطبایی حکیم، نهج الفقاهه، ۴۰۱.

۲۳. امامی، حقوق مدنی، ۲۱۲/۱؛ ۴۲۷/۱.

۲۴. اردبیلی، مجمع الفائدة، ۱۶۷/۸.

۲۵. صاحب‌جواهر، جواهر الکلام، ۱۲۳.

۲۶. صاحب‌جواهر، جواهر الکلام، ۹؛ بجنوردی، القواعد الفقهية، ۲۵۶/۶.

۲۷. مکارم شیرازی، حیل‌های شرعی، ۴۷۲/۲ تا ۴۷۳.

۲۸. کاتوزیان، اموال و مالکیت، ۱۷۱/۳.

۲۹. خویی، مصباح الفقاهه، ۸۲/۱.

تطبیق داد تا بتوان اقدامات سفیهانه در معاملات رمزارزها را مشخص کرد.

۲.۱. قدرت و علم به قدرت بر تسلیم موضوع معامله

فقها این شرط را در زمره شروط صحت بیع آورده^{۳۰} و حتی برخی، شرط بودن آن را اجماعی دانسته‌اند^{۳۱} یا این اجماع را به بزرگان نسبت داده‌اند.^{۳۲} قانون مدنی ایران نیز در ماده ۳۴۸ می‌آورد: «بیع چیزی که خرید و فروش آن قانوناً ممنوع است و یا چیزی که مالیت و یا منفعت عقلایی ندارد یا چیزی که بایع قدرت بر تسلیم آن ندارد، باطل است، مگر اینکه مشتری خود قادر بر تسلیم باشد.»^{۳۳} برخی، دلیل باطل بودن عقدی که امکان تسلیم آن وجود ندارد را غیرعقلایی بودن شرط ذکر می‌کنند^{۳۴} و برخی هم در چنین حالتی، آن را مصداق غرر می‌دانند.^{۳۵} یکی از محققان، قید دیگری به این شرط افزوده است و علم به قدرت بر تسلیم را شرط صحت بیع می‌داند. وی می‌گوید: طرفین معامله، در حین عقد باید عالم باشند که متعهد یا ناقل، قدرت بر تسلیم مورد معامله را دارد؛ زیرا هرگاه یکی از طرفین بداند که متعهد نمی‌تواند مورد معامله را تسلیم کند و متعهدله نیز نمی‌تواند آن را تسلیم کند، معامله مزبور، لغو و غیرعقلایی خواهد بود و اگر معامله، معوض باشد، آن چیزی که در مقابل مال غیر مقدورالتسلیم داده می‌شود بدون عوض خواهد ماند. هرگاه قدرت بر تسلیم مال مورد معامله، مورد تردید یکی از طرفین واقع شود؛ معامله بر آن احتمالی و تسلیم عوض در مقابلش، مانند گرو بندی غرری است و منطق حقوقی، این‌گونه معاملات را صحیح نشناخته است.^{۳۷} حال سؤال اینجاست که آیا در معاملات مربوط به رمزارزها، قدرت بر تسلیم یا علم به این قدرت وجود دارد؟

از جمله ویژگی‌های مهم رمزارزها، خرید و فروش آنلاین است که این قابلیت، با توجه به اعتبار صرافی ثبت‌نام شده و پلتفرم‌هایی که استفاده می‌کنند، سبب می‌شود در همان لحظه که فروش اتفاق می‌افتد، انتقال نیز صورت گیرد؛ لذا رمزارزها مشکلی از این جهت ندارند، هر چند برخی، در اقدامی نابخردانه اقدام به ثبت‌نام در سایت‌ها و صرافی‌های نامعتبر می‌کنند و بدین طریق، راه را برای هک شدن حساب کاربری و دیگر مشکلات امنیتی باز می‌کنند.

۳۰. نانینی، المکاسب و البیع، ۴۶۴/۲.

۳۱. میرزای قمی، رسائل، ۱۴۲/۲.

۳۲. صاحب‌جواهر، جواهر الکلام، ۳۸۵/۲۲.

۳۳. امامی، حقوق مدنی، ۲۱۰/۱.

۳۴. اشتهاردی، مدارک العروة، ۲۲/۲۷.

۳۵. آل کاشف‌الغطاء، تحریر المجله، ۱۶۹/۱؛ جزایری، هدی الطالب، ۵۸۲/۷.

۳۶. برخی نیز تعبد را دلیل بطلان این نوع معامله ذکر می‌کنند و معتقدند حتی اگر مصداق غرر هم نباشد باطل است (میرزای قمی، رسائل، ۳۹۴/۲).

۳۷. امامی، حقوق مدنی، ۲۱۲/۱؛ ۲۲۷/۱.

۲.۲. مالیت مورد معامله

فقها در بحث از شروط عوضین، به بحث از لزوم مالیت داشتن عوضین و اناطه صحت بیع به آن پرداخته^{۳۸} و برحسب دیدگاه خود از مالیت، به ارائه مقوم‌هایی برای مالیت اشیا پرداخته‌اند. شیخ انصاری و مقدس اردبیلی، منفعت عقلایی و حلال بودن را از مهم‌ترین مقوم‌های مالیت می‌دانند.^{۳۹} محقق کرکی، برای مال بودن، مواردی را لازم می‌داند که عبارت‌اند از: قابلیت حیات، قابل تملک بودن و قابلیت انتفاع داشتن.^{۴۰} میرزای نایینی نیز منفعت یا خاصیت داشتن، جمع‌آوری شیء به دلیل منفعت یا خاصیت، پرداخت کردن مال در برابر آن و عدم نهی شرعی از آن خاصیت یا منفعت را، مقوم مالیت عنوان کرده است.^{۴۱}

امام خمینی، ملاک مالیت را رغبت عقلا می‌داند.^{۴۲} از میان مقوم‌هایی که بزرگان فقه نام برده‌اند، ملاک امام خمینی، جامعیت بیشتری دارد و دیگر ملاک‌ها را پوشش می‌دهد؛ چراکه هر یک از آن مقوم‌ها، به نوعی به ملاک رغبت عقلا باز می‌گردند. عوامل متعددی در متون فقهی وجود دارد که نقش تعیین‌کننده ای در تمایل عقلا راجع به معامله‌ای دارند. منفعت و سود داشتن،^{۴۳} شرعی بودن^{۴۴} و اغراض سیاسی،^{۴۵} از جمله عواملی است که فقها در رغبت عقلا نسبت به خرید و فروش شیئی دخیل می‌دانند. چنانچه عقلا به معامله چیزی رغبت نشان ندهند، شیء از مالیت می‌افتد و در نتیجه، اقدام بایع برای خرید آن، اقدامی سفیهانه خواهد بود. از میان ملاک‌هایی که فقها برای رغبت یا عدم تمایل عقلا مطرح کرده‌اند، شرعی بودن بازار رمزارز، جای صحبت بیشتری دارد؛ آیا بازار رمزارزها مشروعیت دارد تا منجر به مالیت داشتن آن شود و در نتیجه، ذات معاملات مربوط به رمزارزها، اقدامی سفیهانه تلقی نشود؟ در این راستا، باید شبهات مربوط به شرعی بودن رمزارزها را در حکم اولیه، طبقه بندی و بررسی کرد:

۳۸. انصاری، مکاسب، ۹/۴.

۳۹. انصاری، مکاسب، ۱۰/۴؛ اردبیلی، مجمع الفائدة، ۵۳.

۴۰. محقق کرکی، جامع المقاصد، ۱۳۰/۲.

۴۱. نایینی، مکاسب و البیع، ۳۶۴/۲.

۴۲. خمینی، مکاسب المحرمة، ۲۰.

۴۳. صدر، اقتصادنا، ۱۹۸.

۴۴. امام خمینی در کتاب بیع خود می‌نویسد: اگر شیء در نظر شارع اقدس غیر مال باشد و عرف آن را مال بدانند، به بیع آن لطمه‌ای نمی‌زند و شرع نمی‌تواند مالیت عرفی را اسقاط کند، بلکه می‌تواند آثار مطلقاً یا فی الجمله آن را سلب نماید، نه اینکه چیزی را که عرف معتبر می‌داند از اعتبار ببندد (خمینی، کتاب البیع، ۹/۳). این بیان امام در نتیجه یا علمایی که اشیا بی‌شده توسط شارع را مال نمی‌دانند، تفاوت چندانی ندارد و به هر حال، امر و نهی شارع مقدس، خواه شیء را از مالیت ببندد و خواه آثار آن را اسقاط کند، نشانگر اهمیت و تأثیر آن بر مالیت است. امام خمینی نهی شرعی را سبب عدم ترتب آثار می‌داند، نه بطلان (خمینی، کتاب البیع، ۹/۳).

۴۵. خمینی، کتاب البیع، ۹/۳.

۴۶. خمینی، مکاسب المحرمة، ۲۴۶.

۲.۲.۱. چالش‌های مربوط به حکم اولیه رمزارزها

۲.۲.۱.۱. ورود به معاملات رمزارزها، در حکم اکل مال به باطل است.

ادعای اکل به باطل بودن معاملات رمزارزها، تنها یک مستند دارد و آن آیه «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ»^{۴۷} است. برداشت از این آیه نیاز به توضیح دو مطلب دارد:

أ. معنای «با» در «بِالْبَاطِلِ»: در معنای «با» در این آیه، دو احتمال وجود دارد: اول، «با» در بالباطل، به معنای سببیت باشد که در این صورت، می‌توان آیه را به معنای «اموالتان را به اسباب باطل، همچون قمار نخورید»^{۴۸} دانست؛ دوم، معنای مقابله‌داشتن حرف «با» که در این صورت، معنای آیه، این خواهد بود: «اموالتان را در مقابل باطل نخورید.»^{۴۹} برخی، در هر دو صورت، معاملات رمزارزها را خارج از آیه می‌دانند؛ زیرا معتقدند بیت کوین مال عرفی و شرعی است و نمی‌توان آن را اکل مال به باطل قلمداد کرد.^{۵۰} به عبارت دیگر، نویسنده، مال شرعی بودن رمزارزها را مفروضه فرض کرده و سپس آن را از حکم آیه خارج کرده است، ولی براساس دیدگاه حضرت امام، این پندار نادرستی است؛ زیرا بارشیدن آثار مالیت رمزارزها در جامعه اسلامی، متوقف بر شرعی بودن آن‌هاست.

ب. مراد از «باطل»: مکارم شیرازی در اینکه منظور از باطل در اینجا چیست، می‌نویسد: تفسیرهای مختلفی وجود دارد؛ بعضی آن را به معنای اموالی که از روی غصب و ظلم به دست می‌آید، دانسته‌اند و بعضی به اموالی که از طریق قمار و مانند آن فراهم می‌شود تفسیر می‌کنند و بعضی آن را اشاره به اموالی می‌دانند که از طریق سوگند دروغ (و انواع پرونده‌سازی‌های دروغین) به دست می‌آید. ولی ظاهر این است که مفهوم آیه، عمومیت دارد و همه این مسائل و غیر این‌ها را شامل می‌شود؛ زیرا باطل که به معنای زایل و از بین رفته است، همه را در بر می‌گیرد و اگر در بعضی از روایات، از امام باقر(ع) تفسیر به «سوگند دروغ» و در روایتی از امام صادق(ع) تفسیر به «قمار» شده است، در واقع از قبیل بیان مصداق‌های روشن است. بنابراین، هرگونه تصرف در اموال دیگران از غیر طریق صحیح و به ناحق، مشمول این نهی الهی است. تمام معاملاتی که هدف صحیحی را تعقیب نمی‌کند و پایه و اساس عقلایی ندارد، مشمول این آیه است. این معنا در آیه ۲۹ سوره نساء با توضیح بیشتری خطاب به مؤمنان آمده است، می‌فرماید: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا

۴۷. نساء: ۲۹.

۴۸. فاضل مقداد، کنز العرفان، ۳۳/۲.

۴۹. خمینی، کتاب البیع، ۱۰/۱.

۵۰. خردمند، بررسی فقهی استخراج و مبادله رمزارزها با تمرکز بر شبکه «بیت کوین»، ۱۲۴ تا ۱۰۹.

تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ؛^{۵۱} ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموال یکدیگر را به باطل و از طُرُق نامشروع نخورید، مگر اینکه تجارتي باشد که با رضایت شما انجام گیرد. استثنای تجارت توأم با تراضی، در واقع، بیان مصداقی روشن از طُرُق مشروع و حلال است و هبه، میراث، هدیه، وصیت و مانند آن را نفی نمی‌کند؛ زیرا آن‌ها نیز از طُرُق مشروع عقلایی است.^{۵۱}

آیه مورد بحث، از اکل به باطل نهی کرده است و طبیعتاً این نهی، تمامی مصداقی اکل به باطل را شامل می‌شود. پس اگر ثابت شود معاملات مربوط به رمزارزها، اکل به باطل است، نهی موجود در آیه، شامل حال آن خواهد شد. حال سؤال این است که آیا معاملات رمزارزها، اکل به باطل است؟ برای رسیدن به جواب این سؤال باید دید، ادله‌ای که برای بطلان معاملات سفهی و عدم جواز آن‌ها اقامه شده است، تمام هست یا خیر؟ بنابراین، خود این آیه را نمی‌توان دلیلی برای بطلان معاملات رمزارزها تلقی کرد.

به عبارت واضح‌تر، استناد به آیه برای عدم مشروعیت بازار رمزارزها نیاز به دو مقدمه دارد: ۱. هرچه مصداق اکل به باطل باشد، نامشروع است؛ ۲. معاملات رمزارزها، مصداق اکل به باطل است. نتیجه: پس معاملات رمزارزها نامشروع است. اشکال این استدلال در مقدمه دوم است؛ بدین صورت که، ابتدا باید تمام ادله بررسی شود و در صورتی که ادله، بطلان این نوع معاملات را اثبات کند، می‌توان ورود به این بازار را مصداق اکل به باطل دانست، در حالی که بررسی ادله، صحت معاملات رمزارزها را نشان می‌دهد و معاملات صحیح را نمی‌توان مصداق اکل به باطل دانست.

۲.۲.۱. غرری بودن معاملات رمزارزها

«غرر»، غَرَّ وَ غَرُّور (به‌ضم غین) و غَرَّة، به معنای فریب‌دادن یا تطمیع به باطل به کار می‌رود.^{۵۲} در کتاب‌های لغت، برخی مصادر و اشتقاقیات این فعل، به معانی دیگری نیز به کار رفته‌اند. برای مثال، برخی مصدر «الْغَرَّةُ» از این فعل را به معنای غفلت می‌دانند.^{۵۳} در برخی کتب، «الغرر» مانند خطر است. کتاب العین، «عَرَّرَ بَمَالَهُ» را به معنای در معرض خطر قراردادن^{۵۴} و مجمع البحرین نیز «التَّغْرِيرُ» را به معنای در معرض غرر قراردادن نفس آورده‌اند.^{۵۵} «الغَرُّورُ» نیز به این معانی آمده است: فریب‌دهنده،^{۵۶} هر آنچه

۵۱. مکرم شیرازی، بحوث فقهیه، ۴/۲.

۵۲. ابن‌منظور، لسان العرب، ۱۲/۵؛ قرشی بنایی، قاموس قرآن، ۹۲/۵؛ طریحی، مجمع البحرین، ۴۲۲/۳.

۵۳. طریحی، مجمع البحرین، ۴۲۱/۳؛ راغب اصفهانی، مفردات لفاظ القرآن، ۶۰۳؛ مقرئ، المصباح المنیر، ۴۴۴/۲؛ طریحی، مجمع البحرین، ۴۲۱/۳.

۵۴. فراهیدی، کتاب العین، ۳۴۵/۴.

۵۵. طریحی، مجمع البحرین، ۴۲۱/۳.

۵۶. قرشی بنایی، قاموس قرآن، ۹۲/۵.

انسان را بفریید^{۵۷} و هرچه ظاهری نیکو و باطنی ناپسند و مجهول دارد.^{۵۸} در اینکه آیا می‌توان اصل این ماده را به معنای واحدی برگرداند نیز اقوالی وجود دارد: برخی، اصل این ماده را حصول غفلت به تأثیر چیز دیگر دانسته و بدین وسیله، بین این کلمه و واژه الغفلة تفاوت قائل شده‌اند.^{۵۹} برخی، اصل معنا را جهالت^{۶۰} و برخی نیز خدعه^{۶۱} می‌دانند. البته امام خمینی در بحث از میزان دلالت قاعده غرر، معنای جهل و نه خدعه را مبنای بحث‌های خود قرار می‌دهد که نشان‌دهنده رغبت وی به هرچند در معنای اصطلاحی به این معناست.

فقها، در تعریف اصطلاحی این واژه تعبیر مختلفی به کار برده‌اند: شیخ انصاری، مراد از آن را خطر از جهت جهل به صفات مبیع و مقدار آن می‌داند.^{۶۲} رشتی آن را مطلق جهالت^{۶۳} و حلی آن را خطر می‌داند.^{۶۴} یزدی نیز در تعریف این واژه می‌نویسد: غرر، امر ضرری خطری است که خالی از غفلت و خدعه نیست.^{۶۵} امام خمینی، به بحث از دایره شمول غرر و تأثیر جهالت در معامله می‌پردازد و با بررسی دلایل و ادعاها و احتمالات مختلف در این زمینه، درنهایت، مسئله را با در نظر گرفتن انصاف، مشکل می‌داند. وی چنین می‌گوید: انصافاً مسئله، مشکل است؛ ازسویی، دست‌برداشتن از روایت جعفر بن عیسی^{۶۶} با وجود اینکه روایتی حسن است و ظهور دارد در تأثیر صفاتی که سبب اختلاف قیمت می‌شوند و یا اینکه حکم این روایت، به تبری از عیوب و تخصیص آنچه بر بطلان باوجود جهل به این صفات وجود دارد، مشکل است و ازسوی دیگر، اکتفا به جهل به خود مبیع و کمیات آن و عدم ضرر جهل به دیگر اوصاف مطلقاً و حصر روایات متقدم بر بیع سلف نیز مشکل است، به خصوص وقتی شهرت بر بطلان وجود دارد با جهل به صفات که با اختلاف آن‌ها قیمت تفاوت می‌کند. از آنچه ذکر شد، هر دو احتمال وجه درخور اعتنایی دارند.^{۶۷} این گفتار امام خمینی نشان می‌دهد وی با بررسی دلایل، به نتیجه نرسیده و همچنان، تردید بین دو

۵۷. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ۶۰۳.

۵۸. طریحی، مجمع البحرین، ۴۲۱/۳.

۵۹. مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ۲۰۶/۷.

۶۰. انصاری، المکاسب، ۱۸۵/۲.

۶۱. خمینی، کتاب البیع، ۳۰۵/۳.

۶۲. لأن المراد من الغرر هو الخطر من حيث الجهل بصفات المبيع و مقداره، لا مطلق الخطر (انصاری، مکاسب، ۷۰/۱).

۶۳. الغرر هو الجهالة (رشتی، کتاب الاجارة، ۳۶).

۶۴. الغرر هو خصوص الخطر دون الجهالة (علامه حلی، قواعد الاحکام، ۶۳).

۶۵. أن الغرر هو الأمر الضروري الخطري الذي لا يخلو عن غفلة و خديعة (یزدی، العروة الوثقی، ۴۷۵/۲).

۶۶. رُوِيَنا عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ بَاعَ غَرْرًا وَهُوَ كَأَنَّ بَيْعَ يَغْفُلُ عَلَى شَيْءٍ مَجْهُولٍ عِنْدَ الْمُتَبَايِعِينَ أَوْ أَخَذَهُمَا» (ابن حبان، دعائم الإسلام، ۲۱۷/۲).

۶۷. خمینی، کتاب البیع، ۵۳۵/۳.

قول در ایشان به قوت خود باقی مانده است. ولی امام، اندکی بعد چنین می‌گوید: انصاف این است که اعتبار علم در غیر ذات مبیع و اوصافی که به ذات مبیع بر می‌گردد دلیل مورد اعتمادی ندارد. نهایت امر این است که اوصافی مانند رنگ و طعم و بو که در مالیت دخالت دارند، به آن الحاق می‌شوند.^{۶۸} بنا بر نظر امام خمینی، اگر علم حاصل شود به ذات و اوصافی که در ذات تأثیر دارند، معامله صحیح خواهد بود. حال، آیا این شرط در رمازرها وجود دارد؟ طبیعتاً خریدار رمازرها قبل از خرید، درباره ماهیت رمازرها و ارزشمندی آن اطلاعات کسب می‌کند؛ چراکه در غیر این صورت، راه را برای سفته‌شدن معامله باز می‌کند و هنگام خرید رمازر نیز همان‌طور که در تصویر زیر مشاهده‌شدنی است، فرد می‌داند چه چیزی را با چه اوصافی و در چه قیمتی می‌خرد و به نظر می‌رسد همین مقدار از علم، برای صحت معامله وی کفایت می‌کند.

۲.۲.۲. چالش مربوط به حکم ثانویه^{۶۹} در بازار رمازرها

گذار از حکم اولیه به ثانویه می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد^{۷۰} که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، وجود ضرر است. ضرر در لغت، به معنای تنگنا،^{۷۱} خلاف نفع،^{۷۲} نقص واردشده بر چیزی،^{۷۳} مجازات

۶۸. خمینی، کتاب البیع، ۵۳۹/۳.

۶۹. در جستار حاضر به منظور نظام‌بندی مقاله، بحث مربوط به لاضرر با عنوان حکم ثانویه بررسی شده است. اولیه یا ثانویه بودن این قاعده در معاملات نیاز به بررسی بیشتر دارد.

۷۰. موارد دیگری، از جمله: امر و نهی پدر و مادر، اکراه، عجز، نذر، قسم، عهد، تقبه، اضطرار، عسر و حرج نیز در حکم ثانویه مؤثرند و در این مسئله، بحث نمی‌شوند؛ زیرا بنا بر نظر مشهور، تأثیر آن‌ها در احکام، شخصی است.

۷۱. ابن منظور، لسان العرب، ۴۸۴/۴.

۷۲. جوهری، الصحاح، ۸۹: ابن اثیر، النهایه، ۸۱/۳.

۷۳. فراهیدی، کتاب العین، ۴۸۲/۷.

ضرر رساننده با ضرر زدن به او^{۷۴} آمده است. به نظر امام خمینی، غالب استعمالات ضرر و مشتقات آن، مالی یا نفسی است.^{۷۵} وی، پیامبر اکرم(ص) را دارای شئون مختلف نبوت و سلطنت و قضاوت می‌داند و معتقد است: هر جا کلماتی مانند؛ قضی، حکم، امر و امثال آن به کار رفته است، مربوط به مقام قضا یا سلطنت ایشان است و در بردارنده حکم شرعی و بیان کننده حلال و حرام شرعی نیست. قاعده لاضرر نیز در بردارنده حکم شرعی نیست و از روایات مربوط به مسئله چنین بر می‌آید که ایشان در مقام قضاوت یا سلطنت، این امر را صادر کرده‌اند.^{۷۶} استناد به قاعده لاضرر برای منع ورود به بازار رمزارزها دو اشکال عمده دارد:

ا. برخی از فقهای شیعه، قاعده لاضرر را شخصی می‌دانند^{۷۷} و وقتی این قاعده، شخصی باشد، توجیهی برای منع افرادی که با علم وارد این بازار می‌شوند و ضرر نمی‌کنند، وجود نخواهد داشت؛ لذا باید به صورت جداگانه، در شخصی یا نوعی بودن قاعده لاضرر پژوهش صورت گیرد.^{۷۸}

ب. با توجه به اینکه در مسئله، به دنبال حکم شرع در ورود به بازار رمزارزها هستیم و این قاعده از نظر امام خمینی در مقام بیان حکم شرعی نیست؛ لذا نمی‌توان با استناد به این قاعده، ورود به بازار رمزارزها را زیر سؤال برد، ضمن اینکه ورود به بازار رمزارزها اگر مسبوق به دانش اندوزی باشد، سودآور نیز خواهد بود.

۳.۲. منفعت عقلایی موضوع معامله

امام خمینی، در تأثیر منفعت در رغبت عقلا می‌نویسد: وجود منفعت، سبب تبدیل شیء به مال به طوری که مردم در قبال آن حاضر به پرداخت مال هستند می‌شود و وقتی وجود منفعت در آن فرض شود، موجب رغبت به آن و مالیتش می‌شود.^{۷۹}

بجنوردی و امامی، منفعت عقلایی را تنها در عقود معوض، شرط صحت می‌دانند و در عقود غیر معوض، تنها شرط را باطل می‌دانند.^{۸۰} قانون مدنی نیز وجود منفعت عقلایی را شرط دانسته و در مواد

۷۴. طریحی، مجمع البحرین، ۳/۳۷۳؛ ابن‌اثیر، النهایه، ۸۱/۳؛ ابن‌منظور، لسان العرب، ۴/۲۳۴

۷۵. نک: جزایری، برهانی، بررسی آراء فقها در قاعده لاضرر با تأکید بر دیدگاه حکومتی امام خمینی، ۱۲؛ خمینی، الرسائل، ۳۱/۱.

۷۶. خمینی، الرسائل، ۵۰/۲.

۷۷. بجنوردی، القواعد الفقهية، ۲۰۹/۱؛ انصاری، رسائل، ۵۳۷/۲؛ خوانساری نجفی، رساله فی قاعده نفی الضرر، ۲۲۲.

۷۸. فقها درباره شخصی یا نوعی بودن قاعده لاضرر نظر متفاوتی دارند: برخی، قاعده لاضرر را شخصی می‌دانند. برخی دیگر نیز در مقابل این گروه، آن را نوعی به حساب آورده‌اند و گروه سوم هم قائل به تفصیل هستند و در عبادات، این قاعده را شخصی و در معاملات، نوعی می‌دانند (عراقی و کزازی، قاعده لاضرر، ۲۱۰).

۷۹. خمینی، مکاسب المحرمه، ۱۳۲/۱.

۸۰. موسوی بجنوردی، قواعد فقهیه، ۳۹۰/۲؛ امامی، حقوق مدنی، ۱۷۲/۱.

۲۱۵ و ۳۴۸ به این موضوع پرداخته است.^{۸۱} پس هر آنچه منفعت عقلایی نداشته باشد، نمی‌تواند به‌عنوان عوض در بیع قرار گیرد. حال، آیا این شرط در بازار رمزارزها وجود داد؟ رمزارزها، منافع فردی و اجتماعی بسیاری دارند و آزادی در پرداخت و دسترسی بین‌المللی، هزینه عملیاتی پایین، سرعت بالا در انتقالات بین‌المللی و فرامرزی و عدم وابستگی به سیاست‌های دولت‌ها را باید از بارزترین ویژگی‌های مثبت آن‌ها دانست. ناتوانی دولت‌ها در مصادره و بلوکه کردن رمزارزها، امکان رهگیری و شفافیت و هوشمندی قراردادها؛ از جمله مزایا و منافع فردی این فناوری و ایجاد شغل، گرایش به استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر، بی‌اثر کردن تحریم‌ها، تسهیل پیمان‌های پولی دو یا چند جانبه، از جمله منافع اجتماعی حاصل از فعالیت در بازار رمزارزها به شمار می‌روند.^{۸۲}

۲. ۴. ملکیت موضوع معامله

ملکیت موضوع معامله، شرطی است که فقها در صحت یا باارشدن آثار معامله، لازم می‌دانند. روحانی قمی در خصوص شرط بودن ملکیت می‌نویسد: بذل مال در برابر آنچه مملوک نیست، سفهی و اکل مال به باطل است.^{۸۳} صاحب‌جواهر، بر شرط بودن این مقوله نیز ادعای اجماع کرده است.^{۸۴} با توجه به اینکه رمزارزها ابتدا استخراج و سپس معامله می‌شوند، پس باید به این سؤال پاسخ داد که آیا با استخراج رمزارزها، ملکیت حاصل می‌شود؟ اگر ملکیت حاصل شود، فروشنده رمزارزها مالک است و می‌تواند با فروش مورد معامله، ملکیت را نیز انتقال دهد؛ توضیح آنکه، روزانه در بستر شبکه بیت کوین، تعداد شایان توجهی تراکنش انجام می‌شود که در استخر تراکنش ذخیره می‌شود. برای تأیید هر تراکنش، معامله‌کنندگان باید مبلغی را به‌عنوان کارمزد تأیید، قرار دهند تا نودها را مایل به بررسی و تأیید آن تراکنش کنند. ماینر، تعدادی از تراکنش‌ها را براساس زمان ثبت تراکنش انتخاب می‌کند و با گنجاندن آن‌ها در یک بلاک به حجم یک مگابایت، آن را به شبکه پیشنهاد می‌دهد و سپس با حل معادلات پیچیده ریاضی، آن بلاک، رمزنگاری می‌شود که پس از آن، دیگر امکان تغییر اطلاعات نخواهد بود. حل سریع این معادلات نیازمند تجمع تعداد زیادی از کامپیوترهای پر قدرت است که با نام استخرهای استخراج شناخته می‌شوند؛ زیرا به سبب سختی شبکه، رایانه‌های معمولی به تنهایی توان حل فرمول‌های مشکل ریاضی بلاک‌ها را در کوتاه مدت ندارند.^{۸۵} با مشارکت نودهای متعدد که در استخرها با هم اقدام به استخراج و رمزنگاری یک بلاک

۸۱. قانون مدنی.

۸۲. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/06/25/2097333>

۸۳. حسینی روحانی، المسائل المستحدثة، ۲۱۰/۱۶.

۸۴. صاحب‌جواهر، جواهر الکلام، ۳۴۳/۲۲.

۸۵. ماهنامه شبکه، ۱۶.

می‌کنند، این کار در زمان کوتاه انجام می‌شود. ماینر، بلاک جدید را که طبق تنظیمات شبکه، هر ده دقیقه امکان حل یک معادله وجود دارد به نت‌های شبکه ارسال می‌کند. دیگر ماینرها، زمان انجام استخراج بلاک‌های بعدی اقدام به تأیید تراکنش‌های انبلاک نیز می‌کنند.^{۸۶} نود استخراج‌کننده یا همان ماینر، بعد از اتمام فرایند اثبات کار، چند بیت کوین به‌عنوان پاداش دریافت می‌کند و هر سیستم، به‌اندازه‌ی قدر هشی^{۸۷} که به کار گرفته است، از پاداش استخراج، سهم خواهد برد. در ماهیت فقهی حقوقی پاداشی که از طریق استخراج بیت کوین به دست می‌آید، چند احتمال وجود دارد:

۱. برگزاری مسابقه و قرارداد جایزه برای معاینه‌ی پیش‌گام در حل مسئله‌ی ریاضی مطرح‌شده در بلاک؛
۲. هدیه از طرف شبکه، به ماینری که بلاک را هش‌گذاری کند؛
۳. کار برای شبکه و دریافت اجرت از شبکه؛
۴. قرارداد جالب، به این صورت که شبکه، پاداش معینی را برای حل مسئله‌ی ریاضی بلاک و رمزنگاری آن برای باینده‌ی پاسخ قرار دهد که پس از ارائه‌ی جواب، ماینر موفق تعلق می‌گیرد؛
۵. استخراج معدن؛
۶. گنج‌یابی؛
۷. حیازت و تملک پاداش عملیات رمزنگاری.

طبیعتاً، اگر رمزارزها به‌گونه‌ی اول؛ یعنی به‌وسیله‌ی قمار و مسابقه به دست آیند، از نظر شرعی مشکل خواهند داشت و نمی‌توان آن‌ها را مالک شد و در نتیجه، اقدام به خرید و فروش آن، اقدامی سفیهانه است ولی بقیه‌ی موارد، جزء عقود اسلامی است و با رعایت شروط هر یک از آن‌ها، مشکلی برای ملکیتشان وجود نخواهد داشت. به‌طور خلاصه باید گفت: استخراج رمزارزها، مسابقه به شمار نمی‌آید؛ زیرا در مسابقه‌ی رایج که فقه آن را مردود اعلام کرده است، بحث از مبارزه و شکست طرف دیگر است که در استخراج رمزارزها چنین رقابتی وجود ندارد، هر چند ممکن است به‌صورت عارضی، برای رمزگذاری هر بلاک، متقاضیان

۸۶. خلیلی، صفا ۱۳۹۶. <https://www.zoomit.ir/economics/> ۴۳-۳۸۰-nobitex-۴۰۰-yearly-report/-

۸۷. «هش» تابعی است که ورودی از حروف و اعداد را به یک خروجی رمزگذاری‌شده با طولی ثابت تبدیل می‌کند. توابع hash در سرتاسر اینترنت به‌منظور ذخیره‌ی ایمن کلمه عبور، یافتن سوابق تکراری، ذخیره‌ی سریع و بازیابی اطلاعات و موارد این‌چنین به کار برده می‌شوند. «هش» با استفاده از الگوریتمی ایجاد می‌شود که برای مدیریت بلاک‌چین در فضای کریپتوکارنسی‌ها بسیار ضروری است و در واقع، پایه‌ی شبکه بلاک‌چین نیز محسوب می‌شود. هشینگ در ایجاد فناوری بلاک‌چین، نقش بسیار اساسی ایفا کرده است. اگر قصد دارید تا متوجه شوید فناوری بلاک‌چین چگونه کار می‌کند، قطعاً باید مفهوم هشینگ را به‌درستی درک کنید. (<https://khanesarmaye.com/hash/#gref>).

زیادی وجود داشته باشد ولی قوام آن بر رقابت استوار نشده است.^{۸۸}

۲.۵. معلوم و معین بودن عوضین

فقها در بخش شروط عوضین، به بحث از معلوم و معین بودن ثمن و مثن پرداخته و آن را شرط صحت بیع می‌دانند.^{۸۹} و شیخ انصاری در مکاسب، این شرط را اجماعی دانسته و حکم به بطلان را به کتاب‌هایی، مانند: سرائر، مختلف، تذکره، و روضه نسبت داده است.^{۹۰} طبیعتاً انجام معاملات که در آن، عوضین یا یکی از آن‌ها معلوم و معین نباشد، سفیهانه خواهد بود. امروزه با رشد پلتفرم‌های مربوط به خرید و فروش رمزارزها، می‌توان ثانیه به ثانیه از قیمت‌ها مطلع بود و به خرید و فروش رمزارزهایی با مقدار معلوم و معین اقدام کرد؛ لذا به نظر نمی‌رسد در این حوزه مشکل جدی وجود داشته باشد.^{۹۱}

۲.۶. ویژگی‌های مختص رمزارزها

بازار رمزارزها ویژگی‌هایی دارد که سبب می‌شود مردم برای ورود به این بازار، ریسک زیادی را قبول کنند و این احتمال وجود دارد که با وجود این ویژگی‌ها، ورود به این بازار و خرید و فروش رمزارزها، اقدامی سفیهانه به شمار رود.

۲.۶.۱. نوسانات بدون محدودیت

بازار رمزارز، بازاری نوآورانه است که از سال ۲۰۰۹ شروع به فعالیت کرده است و از خرید و فروش مردم در این بازار، چندین سال می‌گذرد. این بازار نوپا و جوان، به دلیل کوچکی حجم و زیاد بودن سرعت معامله به سبب دیجیتالی بودن آن، قطعاً تلاطم شدیدی نسبت به دیگر بازارها، نظیر طلا، ارز و... خواهد داشت. حتی ممکن است برخی، آگاهی کاملی از بازار بورس و فارکس داشته و موفق باشند، اما در بازار رمزارز دچار شکست و متضرر شوند. بنابراین، داشتن اطلاعات کافی از نحوه ایجاد و نابودی رمزارز، برای ورود به این بازار ضروری است. نوسان‌پذیری رمزارزها به قدری زیاد است که ممکن است فرد در یک روز، چهل درصد ضرر ببیند.^{۹۲} برخی معتقدند: نوسان‌های این بازار، ناشی از عدم وجود قیمت ذاتی است و هرگونه تغییر قیمت، ناشی از نیروهای عرضه و تقاضا در بازار است و برخی از پیش‌بینی‌ها، از حبابی شدن این بازار خبر می‌دهند که احتمال سقوط ارزش رمزارزها را بالا می‌برد و ریسک ورود به این بازارها را بیشتر

۸۸. خردمند، بررسی فقهی استخراج و مبادله رمزارزها با تمرکز و شبکه بیت کوین، ۱۳۹۱ تا ۱۲۴.

۸۹. صاحب‌جوهر، جواهر الکلام، ۴۰۵/۲۲.

۹۰. انصاری، مکاسب، ۱۷۴/۱۱.

۹۱. شروط بی‌فایده و غیرمقدور نیز یکی دیگر از عوامل سفیهی شدن معاملات به شمار آمده است (کاتوزیان، اموال و مالکیت، ۳، ش ۱۷۱/۵۶۹)، ولی به دلیل نبود اثر عملی این دو شرط در بحث حاضر، از بحث درباره آن صرف‌نظر شده است.

۲.۶.۲. وجود ریسک هک شدن

اگرچه ارزهای رمز پایه بسیار امن هستند؛ اما مبادلات با این ارزها، چندان ایمن نیست. اکثر صرافی‌ها، داده‌های کیف پول کاربران را ذخیره می‌کنند تا شناسه کاربری آن‌ها به درستی کار کند که این داده‌ها توسط هکرها سرقت‌شدنی هستند و به آن‌ها امکان دسترسی به بسیاری از حساب‌ها را می‌دهد.

پس از دسترسی، این هکرها می‌توانند به راحتی، وجه را از آن حساب‌ها برداشت و به حساب خوب منتقل کنند. برخی از صرافی‌ها، مانند **Bitfinex** یا **Mt Gox** در سال‌های گذشته، هک و بیت کوین هزار و حتی میلیون دلار آمریکا سرقت شده است. امروزه، اکثر صرافی‌ها از امنیت بسیاری برخوردارند، اما همیشه ریسک قرارگرفتن در معرض هک و حملات سایبری وجود دارد.^{۹۴}

نقد نگارنده: امروزه، هک شدن در فضای مجازی، در بسترهای مختلفی، از جمله بانک‌ها نیز وجود دارد و در حوزه رمزارزها نیز وجود چنین امری طبیعی است و روش‌هایی هم برای کاهش ریسک هک شدن وجود دارد که با به‌کارگیری آن‌ها، تا حد زیادی می‌توان از خطر هک شدن در امان ماند. این روش‌ها عبارت‌اند از: ۱. استفاده از صرافی‌های معتبر؛ ۲. استفاده از کیف پول دیجیتال معتبر؛ ۳. ذخیره ارزهای دیجیتال به صورت آفلاین در کیف پول سخت‌افزاری؛ ۴. نگهداری کیف پول کاغذی یا سخت‌افزاری در جایی امن؛ ۵. نگهداری کلید خصوصی خود، دور از محل کیف پول سخت‌افزاری و در محیطی آفلاین؛ ۶. نگهداری مقدار ارز دیجیتال محدود در صرافی‌ها؛ ۷. نگهداری آن مقدار ارز دیجیتال که قصد معامله کردنشان را ندارید، در کیف پول سخت‌افزاری؛ ۸. بوک‌مارک کردن آدرس سایت‌های ترید ارز دیجیتال؛ ۹. احراز هویت دو عاملی، توسط پیامک تلفن همراه یا ایمیل؛ ۱۰. بازنگونکردن میزان دارایی دیجیتال خود به دیگران؛ ۱۱. عدم نگهداری کل رمزارزها در یک کیف پول؛ ۱۲. پخش کردن دارایی دیجیتال خود در چند کیف پول؛ ۱۳. غیرفعال کردن قابلیت به‌روزرسانی در کیف پول خود؛ ۱۴. حذف تمامی نرم‌افزارهایی که از راه دور، سیستم شما را کنترل می‌کنند؛ ۱۵. استفاده از سیستم عامل لینوکس به جای ویندوز؛ ۱۶. نصب یک **ADblockers** برای تشخیص تبلیغات ایمن و نرم‌افزارهای آلوده؛ ۱۷. چک کردن پنچ کاراکتر اول و آخر آدرس کیف پول با گیرنده؛ ۱۸. استفاده از پسوندهای دشوار؛ ۱۹. مرور اخبار راهکارهای جدید هکرها برای هک کیف پول‌های دیجیتال.

93. <https://plus.irna.ir/news/84248087>

94. <https://khanesarmaye.com/crypto-future/#gref>

۲.۶.۳. عدم امکان بازپرداخت یا لغو

اگر بین طرفین اختلافی وجود داشته باشد یا کسی به اشتباه، وجهی را به آدرس کیف پول اشتباه ارسال کند، ارسال کننده نمی تواند کوین را بازیابی کند.^{۹۵}

نقد نگارنده: زمانی که فرد اقدام به معامله ای می کند و قبض و اقباض صورت می گیرد و طرفین حق فسخ یا خیراری ندارند، بیع در بستر شرع ایجاد شده است و دیگر نمی توان آن را از بین برد. وقتی فردی رمزارزی را می فروشد و سفارش گذاری می کند، براساس قواعد، با قبول طرف مقابل، دیگر امکان بازپرداخت وجود نخواهد داشت. باتوجه به حساسیت زیادی که خرید و فروش برخط دارد، قبل از اقدام به هر عملی در این فضا، باید اطمینان به اقدام حاصل کرد و طبیعتاً، دقت در جزئیاتی، مانند: آدرس مقصد، قیمت فروش و... به راحتی این مشکل را برطرف می کند.

۲.۶.۴. خطر بسته شدن حساب کاربری ایرانیان

باتوجه به اینکه بازار رمزارزها بازاری جهانی است، امکان دارد معامله گران و سرمایه گذاران ایرانی با مسائل و محدودیت های دیگری و نیز ریسک های متفاوتی نسبت به سایر سرمایه گذاران بین المللی مواجه شوند. اگر ایرانی ها در صرافی های بین المللی حساب کاربری داشته باشند، ممکن است به دلیل وجود تحریم ها، هر لحظه حسابشان مسدود شود. این موضوعی است که در گذشته هم اتفاق افتاده و صرافی بایننس با اینکه شرکتی چینی است، حساب بسیاری از ایرانیان را مسدود کرد. این موضوع، به دلیل قوانین بین المللی و تحریم ها اتفاق افتاد و بسیاری از افراد، رمزارزهای خود را از دست دادند. این اتفاق می تواند در صرافی های بین المللی و خارجی دوباره رخ دهد.^{۹۶}

نقد نگارنده: تحریم های وضع شده علیه ایران، سبب مسدود شدن حساب کاربران ایرانی توسط برخی از صرافی ها شده است که البته مختص به ایران هم نیست و شامل کاربران کشورهای دیگر، از جمله آمریکا نیز می شود. برای چاره جویی این مشکل، دو روش عمده وجود دارد: ۱. می توان از IP های کشورهایی که تحریم نیستند در این صرافی ها ثبت نام کرد و به خرید و فروش پرداخت؛ ۲. از صرافی هایی که کاربران ایرانی را تحریم نکرده اند، استفاده کرد. البته ذکر این نکته ضروری است که این مشکل برای کاربران ایرانی وجود دارد و حتی اگر با فرض این مشکل، اقدام به خرید و فروش رمزارزها برای ایرانیان سفیهانه باشد، نمی توان این حکم را درباره مسلمانانی که در دیگر کشورها زندگی می کنند صادر کرد؛ زیرا قوانین اسلام و احکام آن، فراسرزمینی است.

95 . <https://khanesarmaye.com/crypto-future/#gref>

96 . <https://plus.irna.ir/news/84248087>

۲.۶.۵. فراموشی رمز و در نتیجه ازدست دادن دارایی

اگر کسی دسترسی به رمز افراد متوفا نداشته باشد، رمزارز آن‌ها از بین می‌رود. اگر فردی رمز خود را فراموش کند نیز رمزارزش را از دست خواهد داد.

نقد نگارنده: این مشکل با حفاظت از رمز عبور در مکان‌های مختلف و مطمئن حل‌شدنی است.

۲.۷. قیمت‌های نامعقول موضوع معامله و رفتارهای جاهلانه در حین معامله

مکارم شیرازی در کتاب بررسی طُرق فرار از ربا می‌نویسد: اگر در معامله‌ای، قیمت نامعقولی توافق شود، آن معامله، سفهی و باطل است؛ مثلاً اگر کسی خانه چندین میلیون تومانی خود را به چند تومان بفروشد، قطعاً چنین معامله‌ای سفهی و باطل است.^{۹۷}

گاهی اوقات، رفتار سفیهانه هنگام انجام معامله رخ می‌دهد، به طوری که افراد ناآشنا به فضای این معاملات، اقدام به خریدهای غیرمنطقی می‌کنند. امروزه، قبل از خرید و فروش سهام یا ارزها، به روانشناسی بازار و نیز به بررسی داده‌های حاصل از اندیکاتورهای توجه می‌شود، به طوری که از کنار هم قراردادن این پازل‌ها می‌توان سیگنال خرید یا فروش سهام‌های بازار سرمایه یا رمزارزها را مشخص کرد، به گونه‌ای که حداقل ریسک و احتمال ضرر را در پی خواهد داشت.

برای مثال، در اندیکاتور بالا، بیت کوین به‌عنوان یکی از رمزارزها در سقف کانال سعودی و ابتدای روند نزولی قرار گرفته است که ممکن است با بررسی دیگر شاخص‌ها، خرید در این قیمت از نظر عقلای این بازار، سفیهانه باشد. نمونه این نوع معاملات را می‌توان به‌وضوح در معاملات مردادماه سال ۱۳۹۹

۹۷. مکارم شیرازی، بررسی طرق فرار از ربا، ۵۳.

بورس ایران مشاهده کرد. در آن زمان، عقلای بازار باتوجه به تحلیل‌های تخصصی، مردم را نهی می‌کردند از خرید سهم‌هایی که رشد شارپی را تجربه کرده بود؛ درحالی‌که برخی از مردم به راحتی اقدام به خرید این سهم‌ها در آن قیمت‌ها می‌کردند.

به نظر می‌رسد با در نظر گرفتن تحلیل‌های مختلف بنیادی و تکنیکال می‌توان خرید و فروش این رمزارزها را از نظر عقلا توجیه کرد.

نتیجه‌گیری

فقها، مواردی را در سَفَهی شدن معامله دخیل دانسته‌اند، از جمله: قدرت و علم به قدرت بر تسلیم، مالیت مورد معامله، منفعت عقلایی داشتن مورد معامله، ملکیت مورد معامله، معلوم و معین بودن مورد معامله، قیمت‌های نامعقول. حاصل تطبیق معاملات رمزارزها با این ملاک‌ها چنین است:

۱. خرید و فروش آنلاین رمزارزها، تسلیم و تسلّم را در لحظه امکان‌پذیر می‌کند و تنها افرادی که قدرت بر تسلیم دارند، می‌توانند رمزارزها را معامله کنند، لذا شرط قدرت بر تسلیم و علم به آن موجود است و از این رو، دلیلی بر سَفَهی شدن معاملات رمزارزها وجود ندارد.

۲. مالیت داشتن عوضین، از جمله شروطی است که وجود آن، مانع سَفَهی شدن معاملات می‌شود. امام خمینی، ملاک مالیت را رغبت عقلا می‌داند. وی، ملاک‌هایی برای رغبت عقلا به معامله شیئی را ذکر می‌کند که مهم‌ترین آن، شرعی بودن موضوع معامله است. بررسی این ملاک نشان می‌دهد: نهی شرع که سبب عدم مالیت و در نتیجه، سَفَهی شدن معاملات می‌شود، در رمزارزها وجود ندارد؛ زیرا اولاً، نهی موجود در آیه «یا ایّها اللّٰذین آمنوا لا تأکلوا أموالکم بینهکم بالباطل إلاّ انّ تکون تجارّة عنّ تراضی منکم»، شامل معاملات رمزارزها نمی‌شود؛ چراکه استناد به آیه برای عدم مشروعیت بازار رمزارزها نیاز به دو مقدمه دارد: ۱. هر چه مصداق اکل به باطل باشد، نامشروع است؛ ۲. معاملات رمزارزها، مصداق اکل به باطل است. نتیجه: پس معاملات رمزارزها نامشروع است. اشکال این استدلال در مقدمه دوم است؛ بدین صورت که، اولاً باید تمام ادله بررسی شود و در صورتی که ادله، بطلان این نوع معاملات را اثبات کند، می‌توان ورود به این بازار را مصداق اکل به باطل دانست، درحالی‌که بررسی ادله، صحت معاملات رمزارزها را نشان می‌دهد و معاملات صحیح را نمی‌توان مصداق اکل به باطل دانست. ثانیاً، باتوجه به مشخص بودن ماهیت اعتباری رمزارزها و اوصاف دخیل در ماهیت آن، به نظر نمی‌رسد معاملات مربوط به رمزارزها مصداق بیع غرری باشد. ثالثاً، استناد به قاعده لاضرر برای منع ورود به بازار رمزارزها اشکال عمده دارد؛ بدین صورت که، برخی از فقهای شیعه، قاعده لاضرر را شخصی می‌دانند و وقتی این قاعده شخصی باشد، توجیهی وجود

نخواهد داشت برای منع افرادی که با علم وارد این بازار می‌شوند و ضرر نمی‌کنند، لذا باید به‌صورت جداگانه، در شخصی یا نوعی بودن قاعده لاضرر پژوهش صورت گیرد و از طرفی، باتوجه‌به اینکه در مسئله، به‌دنبال حکم شرع در ورود به بازار رمزارزها هستیم و این قاعده از نظر امام خمینی در مقام بیان حکم شرعی نیست، لذا نمی‌توان با استناد به این قاعده، ورود به بازار رمزارزها را زیر سؤال برد، ضمن اینکه ورود به بازار رمزارزها اگر مسبوق به دانش اندوزی باشد، سودآور نیز خواهد بود.

۳. آزادی در پرداخت و دسترسی بین‌المللی، هزینه عملیاتی پایین، سرعت بالا در انتقالات بین‌المللی و فرامرزی و عدم وابستگی به سیاست‌های دولت‌ها، ناتوانی دولت‌ها در مصادره و بلوکه کردن رمزارزها، امکان رهگیری و شفافیت و قراردادهای هوشمند، از جمله مزایا و منافع فردی این فناوری است. ایجاد شغل، گرایش به استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر، بی‌اثر کردن تحریم‌ها، تسهیل پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه، از جمله منافع اجتماعی حاصل از فعالیت در بازار رمزارزها به شمار می‌روند که نشانگر وجود منفعت عقلایی در رمزارزها و در نتیجه، سفهی نبودن معاملات آن‌ها از این جهت است.

۴. استخراج رمزارزها مسابقه به شمار نمی‌رود، زیرا در مسابقه رایج که فقه آن را مردود اعلام کرده است، بحث از مبارزه و شکست طرف دیگر است که در استخراج رمزارزها چنین رقابتی وجود ندارد، هرچند ممکن است به‌صورت عارضی برای رمزگذاری هر بلاک، متقاضیان زیادی وجود داشته باشد، ولی قوام آن بر رقابت استوار نشده است. بنابراین، استخراج رمزارزها زیر نظر هر عقدی در فقه قرار گیرد و ضوابط مربوط به آن رعایت شود، درخور تملک است و با فروش آن، ملکیت نیز انتقال می‌یابد و در نتیجه، نمی‌توان شرط ملکیت را مفقود دانست و خرید آن را سفهی تلقی کرد.

۵. نوسانات بدون محدودیت، ریسک هک شدن، نبود امکان بازپرداخت یا لغو، خطر بسته شدن حساب کاربری ایرانیان، فراموشی رمز و در نتیجه، از دست دادن دارایی، مشکلاتی است که با بالا بردن دانش و همچنین حضور جدی دولتمردان برای ایجاد بسترهای لازم، به‌راحتی از بین خواهد رفت، به‌طوری‌که حتی اگر آینده مبهم این نوع از پول‌ها را بپذیریم، تا زمانی که این بازار جذابیت دارد می‌توان از آن به نفع منافع ملی استفاده کرد.

۶. از آنجاکه خرید شیئی با قیمت نامعقول سبب سفهی شدن معامله می‌شود، افراد ناآشنایی که در قیمت‌های زیاد اقدام به خرید رمزارز می‌کنند، سفهی بودن این قبیل معاملات، بیش‌از پیش تقویت می‌شود.

۷. امروزه، قبل از خرید و فروش سهام یا رمزارزها، به روانشناسی بازار و همچنین به بررسی داده‌های حاصل از اندیکاتورها توجه می‌شود، به‌طوری‌که از کنار هم قراردادن این پازل‌ها می‌توان سیگنال خرید یا فروش سهم‌های بازار سرمایه یا رمزارزها را مشخص کرد و حداقل ریسک و احتمال ضرر را پذیرفت، پس

قبل از ورود به این نوع بازارها باید به علم این حوزه مسلط شد تا بسیاری از بسترهای سفهی شدن معاملات را از بین برد.

منابع

- روحانی، صادق. فقه الصادق. قم: دار الکتب-مدرسه امام صادق(ع). چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
- روحانی، صادق. منهاج الفقاهة. قم: انوار الهدی. چاپ پنجم، ۱۴۲۹ق.
- ابن اثیر، مبارک بن محمد. النهاية فی غریب الحدیث و الاثر. قم: اسماعیلیان. چاپ چهارم، ۱۳۶۷.
- ابن حیون، نعمان بن محمد. دعائم الإسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضايا و الأحكام. قم: آل البيت(ع). چاپ دوم، ۱۳۸۵.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. لسان العرب. بیروت: دار الفکر. چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
- اخوان آذر، پیمان. ارزشهای دیجیتال بیت کوین بلاک چین و مفاهیم پایه. بی جا: وینا-آئی نگر. ۱۳۹۸.
- اشتهاردی، علی پناه. مدارک العروة. تهران: دار الأسوة. چاپ اول، ۱۴۱۷ق.
- اصفهانى، محمدحسین. حاشیه کتاب المکاسب. قم: انوار الهدی، اول، ۱۳۷۶.
- امامی، سیدحسن. حقوق مدنی. تهران: اسلامی. بی تا.
- انصاری، مرتضی بن محمد امین. کتاب المکاسب. قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری. چاپ اول، ۱۴۱۵ق.
- انصاری، مرتضی بن محمد امین. کتاب المکاسب. قم: مؤسسه مطبوعاتی دار الکتب. چاپ سوم، ۱۴۱۰ق.
- آل کاشف الغطاء. محمدحسین. تحریر المجلة. نجف: المكتبة المرتضوية. چاپ اول، ۱۳۵۹ق.
- بجنوردی، حسن. القواعد الفقهية. قم: الهادی. چاپ اول، ۱۴۱۹ق.
- بحرانی، یوسف. الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة. قم: دفتر انتشارات اسلامی. ۱۴۰۵ق.
- جزایری، سیدحمید، محمد ضیاء برهانی. «بررسی آراء فقها در قاعده لاضرر با تأکید بر دیدگاه حکومتی امام خمینی»، گفتمان فقه حکومتی. س ۳، ش ۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، ۲۳ تا ۴۶.
- جزایری، محمدجعفر. هدی الطالب الی شرح المکاسب. قم: دار الکتب. چاپ اول، ۱۴۱۶ق.
- جمعی از مؤلفان. مجلة فقه اهل بیت علیهم السلام. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی. چاپ اول، بی تا.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. الصحاح تاج اللغة و صحاح العربية. بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۴۰۷ق.
- حسینی مراغی، عبد الفتاح بن علی. العناوین الفقهية. قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ اول، ۲ جلد، ۱۴۱۸ق.
- حکیم، محسن. نهج الفقاهة. قم: انتشارات فقه، اول، ۱۳۷۹.
- حلی، حسین. بحوث فقهیه. بیروت: دار الزهراء، بی تا.

یوسفی و دیگران: معاملات سفهی در بازار رمزارزها با تأکید بر آرای امام خمینی(ره) ۲۸۷/

خردمند، محسن. «بررسی فقهی استخراج و مبادله رمز ارزها با تمرکز و شبکه بیت کوین»، معرفت اقتصاد اسلامی. س ۱۰، ش ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۸، ۱۰۹ تا ۱۲۴.

خمینی، روح‌الله. الرسائل. تحقیق: مجتبی طهرانی. قم: اسماعیلیان. ۱۳۸۵.

خمینی، روح‌الله. کتاب البیع. بیروت: مؤسسة النشر الإسلامی. چاپ پنجم، ۱۴۱۵ق.

خمینی، روح‌الله. کتاب البیع. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س). چاپ اول، ۱۴۲۱ق.

خمینی، روح‌الله. المكاسب المحرمة. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س). چاپ اول، ۱۴۱۵ق.

خمینی، روح‌الله. کتاب البیع. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س). چاپ چهارم، ۱۴۳۴ق.

خوانساری نجفی، موسی. رساله فی قاعدة نفی الضرر. تهران: المكتبة المحمدية. چاپ اول، ۱۳۷۳ق.

خویی، ابوالقاسم. المستند فی شرح العروة الوثقی. مقرر: مرتضی بروجردی. بی‌جا: بی‌نا. بی‌تا.

خویی، ابوالقاسم. مصباح الفقاهة: المكاسب. مقرر: محمدعلی توحیدی. بی‌جا: بی‌نا. بی‌تا.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد. مفردات الفاظ القرآن. بیروت: دار القلم. چاپ اول، ۱۴۱۲ق.

رشتی، حبیب‌الله بن محمدعلی. کتاب الإجارة. بی‌جا: بی‌نا. چاپ اول، ۱۳۱۱ق.

سلیمانی پور، محمد مهدی، حامد سلطانی نژاد، مهدی پورمطهر. «بررسی فقهی پول مجازی»، دو فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی. س ۶، ش ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۶، ۵۶ تا ۷۴.

شهید اول، محمد بن مکی. اللمعة الدمشقية في فقه الإمامية. بیروت: دار التراث - الدار الإسلامية، اول، ۱۴۱۰ق.

شهید ثانی، زین‌الدین بن علی. الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية، حاشیه کلانتر. قم: کتابفروشی داوری، اول، ۱۴۱۰ق.

صاحب‌جواهر. محمدحسن بن باقر. جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. بیروت: دار إحياء التراث العربی. چاپ هفتم، ۱۴۰۴ق.

صدر، محمدباقر. اقتصادنا. قم: دفتر تبلیغات اسلامی. چاپ اول، ۱۴۱۷ق.

طریحی، فخرالدین بن محمد. مجمع البحرین. تهران: مرتضوی. چاپ سوم، ۱۳۷۵.

عاملی، سید جواد بن محمد. مفتاح الكرامة في شرح قواعد العلامة. قم: دفتر انتشارات اسلامی. چاپ جدید، اول، ۱۴۱۹ق.

عراقی، ضیاء‌الدین، علی کزازی. قاعدة لا ضرر. قم: مؤسسة النشر الإسلامی. چاپ اول، ۱۴۱۸ق.

علامه حلّی، حسن بن یوسف. قواعد الأحكام في معرفة الحلال والحرام. ۳ جلد، قم: دفتر انتشارات اسلامی. اول، ۱۴۱۳ق.

فاضل مقداد، مقداد بن عبدالله. کنز العرفان فی فقه القرآن. قم: مرتضوی. ۱۴۲۵ق.

فراهیدی، خلیل بن احمد. کتاب العین. قم: هجرت. چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.

- قرشی بنایی، علی اکبر. قاموس قرآن. تهران: دار الکتب الاسلامیه. چاپ ششم، ۱۴۱۲ق
کاتوزیان، ناصر. اموال و مالکیت. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵.
کرکی، علی بن حسین. جامع المقاصد. بی جا: مؤسسه آل البيت، ۱۴۱۴ق.
ماهنامه شبکه. جویندگان بیت کوبین. بی جا: ماهنامه شبکه.
مصطفوی، حسن. التحقيق في كلمات القرآن الكريم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. چاپ اول، ۱۳۶۸.
مقدس اردبیلی، احمد بن محمد. مجمع الفائدة و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان. قم: دفتر انتشارات اسلامی. سوم،
۱۳۷۹.
مقری، احمد بن محمد. المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير. قم: دار الهجرة. چاپ دوم، ۱۴۱۴ق.
مکارم شیرازی، ناصر. بحوث فقهیه هامة. قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب. چاپ اول، ۱۴۲۲ق.
مکارم شیرازی، ناصر. بررسی طرق فرار از ربا. قم: بی نا. چاپ اول، بی تا.
مکارم شیرازی، ناصر. حیلہ های شرعی و چاره جویی های صحیح. قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب (ع).
چاپ دوم، ۱۴۲۸ق.
موسوی بجنوردی، محمد. قواعد فقهیه. تهران: عروج. چاپ سوم، ۱۴۰۱ق.
میرزای قمی. ابوالقاسم بن محمد حسن. جامع الشتات فی اجوبة السؤالات. تهران: کیهان. چاپ اول، ۱۴۱۳ق.
نائینی، محمد حسین. المکاسب و البیع. قم: مؤسسه النشر الإسلامی. چاپ اول، ۱۴۱۳ق.
نواب پور، علیرضا، احمد علی یوسفی، محمد طالبی. «تحلیل فقهی کارکردهای پول های رمزنگاری شده مورد مطالعه
بیت کوبین»، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. س ۱۸، ش ۷۲، زمستان ۱۳۹۷، ۵۹ تا ۳۴.
هافمن، نیل. بیت کوبین به زبان ساده. مترجم: مصطفی دهقان. بی جا: داریا. بی تا.
یزدی، سید محمد کاظم. العروه الوثقی مع التعليقات. قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام، چاپ
اول، ۱۴۲۸ق.

<https://www.mehrnews.com/news/5188446>

<https://khanesarmaye.com/crypto-future/#gref>

<https://khanesarmaye.com/crypto-future/#gref>

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/06/25/2097333>

<https://plus.irna.ir/news/84248087>

Transliterated Bibliography

Akhavān Āzar, Piymān. Arz-hā-yi Dījtāl Bitcoin Blockchains va Mafāhīm Pāyih. S.l. Vīnā- Ātīnigar. 2020/1398.

Āl Kāshif al-Ghiṭā'. Muḥammad Ḥusayn. *Tahrīr al-Majala*. Najaf: al-Maktaba al-Murtaẓawīya. Chāp-i Awwal, 1940/1359.

‘Allāmah Ḥillī, Ḥasan ibn Yūsuf. *Qawā'id al-Aḥkām fī Ma'rifa al-Ḥalāl wa al-Ḥarām*. Qum: Daftar-i Intishārāt-i Islāmī. Chāp-i Awwal, 1993/1413.

‘Āmulī, Sayyid Javād ibn Muḥammad. *Miftāḥ al-Karāmah fī Sharḥ Qawā'id 'Allāma*. Qum: Daftar-i Intishārāt-i Islāmī. Chāp-i Jadīd, Chāp-i Awwal, 1998/1419.

Anṣārī, Murtaḍā ibn Muḥammad Amīn. *Kitāb-i al-Makāsib*. Qum: Kungirah-yi Jahānī Buzurgdāsht Shaykh A'ẓam Anṣārī. Chāp-i Awwal, 1995/1415.

Anṣārī, Murtaḍā ibn Muḥammad Amīn. *Kitāb-i al-Makāsib*. Qum: Mū'assisa Maṭbū'ātī Dār al-Kitāb. Chāp-i Sivum, 1990/1410.

Baḥrānī, Yūsuf. *Ḥadā'iq al-Nāḍira fī Aḥkām al-'Itra Ṭāḥira*. Qum: Daftar Intishārāt-i Islāmī. 1985/1405.

Bujnūrdī, Ḥasan. *al-Qawā'id al-Fiqhīyah*. Qum: al-Hādī. Chāp-i Awwal, 1998/1419.

Fāḍil Miqdād, Miqdād ibn 'Abd Allāh. *Kanz al-'Irḥān fī Fiqh al-Qurān*. Qum: Murtaẓawī. 2004/1425.

Farāhīdī, Khalīl ibn Aḥmad. *Kitāb al-'Ayn*. Qum: Hijrat. Chāp-i Duwwum, 1989/1409.

Ḥakīm, Muḥsin. *Nahj al-Faqāha*. Qum: Intishārāt-i Fiqh, Chāp-i Awwal, 2001/1379.

Ḥillī, Ḥusayn. *Buḥūth al-Fiqhīyah*. Beirut: Dār al-Zahrā, s.d.

Hoffman, Neil. *Bitcoin bi Zabān-i Sādih. translated by Muṣṭafā Dihqān*. s.l. Dārīyā. s.d.

Ḥusaynī Marāghī, 'Abd al-Fattāḥ ibn 'Alī. *al-'Anāwīn al-Fiqhīya*. Qum: Mū'assisa al-Nashr al-Islāmī. Chāp-i Awwal, 1997/1418.

Ibn Āthīr, Mubārak ibn Muḥammad. *al-Nihāya fī Gharīb al-Ḥadīth wa al-Athar*. Qum: Ismā'īlīyān. Chāp-i Chāhārum, 1989/1367.

Ibn Ḥīyūn Nu'mān ibn Muḥammad. *Da'ā'im al-Islām wa Dhikr al-Ḥalāl wa al-*

Harām wa al-Qaḍāyā wa al-Aḥkām. Qum: Āl al-Bayt(AS). Chāp-i Duwwum, 2007/1385.

Ibn Manzūr, Muḥammad ibn Mukarram. *Lisān al-‘Arab*. Beirut: Dār al-Fikr. Chāp-i Sivum, 1994/1414.

Imāmī, Sayyid Ḥasan. *Huqūq Madanī*. Tehran: Islāmī. s.d.

‘Irāqī, Ḍīyā’ al-Dīn, ‘Alī, Kazāzī. *Qawā’id lā Żarar*. Qum: Mū’assisa al-Nashr al-Islāmī. Chāp-i Awwal, 1997/1418.

Isfahānī, Muḥammad Ḥusayn. *Hāshīya Kitāb-i al-Makāsib*. Qum: Anvār al-Hudā. Chāp-i Awwal, 1998/1376.

Ishtihārdī, ‘Alī Panāh. *Madārik al-‘Urwa*. Tehran: Dār al-Uswah. Chāp-i Awwal, 1996/1417.

Jam‘ī az az Mu‘alifān. *Majalīh-yi Fiqh Āl al-Bayt(AS)*. Qum: Mū’assisa Dāyrah al-Ma‘ārif Fiqh-i Islāmī. Chāp-i Awwal, s.d.

Jawhārī, Ismā‘īl ibn Ḥammād. *al-Şihāḥ Tāj al-Lughā wa Şihāḥ ‘Arabīya*. Beirut: Dār al-‘Ilm li-l-Malāyīn, 1987/1407.

Jazāyri, Muḥammad Ja‘far. *Hudā al-Ṭālib ilā Sharḥ al-Makāsib*. Qum: Dār al-Kitāb. Chāp-i Awwal, 1995/1416.

Jazāyri, Sayyid Ḥamīd, Muḥammad Ḍīyā’ Burhānī. “Barrisī Ārā’ Fuqahā dar Qā‘idih-yi lā Żarar bā Ta’kīd bar Dīdgāh Ḥukumatī Imām Khumaynī”, *Guftimān-i Fiqh Ḥukumatī*. Yr. 3, no. 5, autumn and winter 2020/1398, 23-46.

Karakī, ‘Alī ibn Ḥusayn. *Jāmi‘ al-Maqāşid*. s.l.: Āl al-Bayt. 1994/1414.

Kātūzīyān, Nāşir. *Amvāl va Mālīkiyat*. Tehran: Nashr Mīzān, 2007/1385.

Khīradmand, Muḥsin. “Barrisī Fiqhī Istikhraj va Mubādilih-yi Ramz Arz-hā bā Tamarkuz va Shabakih Bitcoin”, *Ma‘rifat Iqtisād Islāmī*. yr. 10, no. 2, spring and summer 2020/1398, 109-124.

Khū‘ī, Abū al-Qāsim. *al-Mustanad fī Sharḥ al-‘Urwa al-Wuthqā*. Muqarr Murtaḍā Burūjirdī. s.l. s.n. s.d.

Khū‘ī, Abū al-Qāsim. *Mişbāḥ al-Faqāha: al-Makāsib*. Muqarr Muḥammad ‘Alī

Tawhīdī. s.l. s.n. s.d.

Khumaynī, Rūḥ Allāh. *al-Makāsib al-Muḥarramah*. Qum: Mū'assisah-yi Tanzīm va Nashr-i Āṣār-i Imām Khumaynī. Chāp-i Awwal, 1995/1415.

Khumaynī, Rūḥ Allāh. *al-Rasā'il*. researched by Mujtabā Tihirānī. Qum: Ismā'īlīyān. 2007/1385.

Khumaynī, Rūḥ Allāh. *Kitāb-i al-Bay'*. Beirut: Mū'assisa al-Nashr al-Islāmī. Chāp-i Panjum, 1995/1415.

Khumaynī, Rūḥ Allāh. *Kitāb-i al-Bay'*. Tehran: Mū'assisah-yi Tanzīm va Nashr-i Āṣār-i Imām Khumaynī. Chāp-i Awwal, 2000/1421.

Khumaynī, Rūḥ Allāh. *Kitāb-i al-Bay'*. Tehran: Mū'assisah-yi Tanzīm va Nashr-i Āṣār-i Imām Khumaynī. Chāp-i Chāhārum, 2013/1434.

Khuwānsārī Najafī, Mūsā. *Risālah fī Qā'idih-yi Naf-yi al-Ẓarar*. Tehran: al-Maktaba al-Muḥammadīya. Chāp-i Awwal, 1954/1373.

Māhnāmah Shabakih. *Jūyandigān-i Bitcoin*. S.l. Māhnāmah Shabakih.

Makārim Shīrāzī, Nāṣir. *Barrisī Turuq Farār az Ribā*. Qum: s.n. Chāp-i Awwal, s.d.

Makārim Shīrāzī, Nāṣir. *Buḥūth al-Fiqhīyah Hāma*. Qum: Madrisah-yi Imām 'Alī ibn Abī Ṭālib. Chāp-i Awwal, 2001/1422.

Makārim Shīrāzī, Nāṣir. *Hilah-hā-yi Shar'ī va Chārihjū'ī-hā-yi Ṣaḥīḥ*. Qum: Intishārāt-i Madrisah-yi Imām 'Alī ibn Abī Ṭālib (AS). Chāp-i Duwwum, 2007/1428.

Mīrzā-yi Qumī, Abū al-Qāsim ibn Muḥammad Ḥasan. *Jāmi' al-Shitāt fī Ajvibat al-Su'ālāt*. Tehran: Kiyhān. Chāp-i Awwal, 1993/1413.

Muqaddas Ardabīlī, Aḥmad ibn Muḥammad. *Majma' al-Fā'ida wa al-Burhān fī Sharḥ Irshād al-Adhhān*. Qum: Daftar-i Intishārāt-i Islāmī. Chāp-i Sivum, 2001/1379.

Muqṛī, Aḥmad ibn Muḥammad. *al-Miṣbāḥ al-Munīr fī Gharīb al-Sharḥ al-Kabīr*. Qum: Dār al-Hijrah, Chāp-i Duwwum, 1994/1414.

Musawī Bujnūrdī, Muḥammad. *Qawā'id al-Fiqhīyah*. Tehran: Urūj. Chāp-i Sivum, 1981/1401.

Muṣṭafavī, Ḥasan. *Al-Taḥqīq fī Kalamāt al-Qurān al-Karīm*. Tehran: Vizārat Farhang va Irshād-i Islāmī. Chāp-i Awwal, 1990/1368.

Nā'īnī, Muḥammad Ḥusayn. *al-Makāsib wa al-Bay'*. Qum: Mū'assisa al-Nashr al-Islāmī. Chāp-i Awwal, 1993/1413.

Navābpūr, 'Alī Rizā, Aḥmad 'Alī Yūsufī, Muḥammad Ṭālibī. "Tahlīl-i Fiqhī Kārkird-hā-yi Pūl-hā-yi Ramznigārī Shudih Murid Muṭālī'ih Bitcoin". *Faṣlnāmih-yi 'Ilmī Pazhūhīsh Iqtisādī Islāmī*. yr. 18, no. 72, winter 2019/1397, 34-59.

Qurashī Bunābī, 'Alī Akbar. *Qāmūs Qurān*. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmīyya. Chāp-i Shishum, 1992/1412.

Rāghib Iṣfahānī, Ḥusayn ibn Muḥammad. *Mufradāt Alfāz Qurān*. Beirut: Dār al-Qalam. . Chāp-i Awwal, 1992/1412.

Rashī, Ḥabīb Allāh ibn Muḥammad 'Alī. *Kitāb-i al-Ijārah*. S.l. s.n. Chāp-i Awwal, 1893/1311.

Rūhānī, Ṣādiq. *Fiqh al-Ṣādiq*. Qum: Dār al-Kitāb- Madrisah-yi Imām Ṣādiq (AS). Chāp-i Awwal, 1992/1412.

Rūhānī, Ṣādiq. *Minhāj al-Faqāha*. Qum: Anvār al-Hudā. Chāp-i Panjum, 2008/1429.

Ṣadr, Muḥammad Bāqir. *Iqtisādānā*. Daftar-i Tabliḡhāt-i Islāmī. Chāp-i Awwal, 1996/1417.

Ṣāhib Jawāhir. Muḥammad Ḥasan ibn Bāqir. *Jawāhir al-Kalām fī Sharḥ Sharāy' al-Islām*. Beirut: Dār Iḥyā' al-Tūrāth al-'Arabī. Chāp-i Sivum, 1984/1404.

Shahīd Awwal, Muḥammad ibn Makkī. *al-Lum'a al-Dimashqīya fī Fiqh al-Imāmīya*. Beirut: Dār al-Turāth-al-Islāmīya, Chāp-i Awwal, 1990/1410.

Shahīd Thānī, Zayn al-Dīn ibn 'Alī. *al-Rawḍa al-Bahīya fī Sharḥ al-Lum'ah al-Dimashqīyah*, Ḥāshīyah Kalāntar. Qum: Kitābfurūshī, Dāwarī, Chāp-i Awwal, 1990/1410.

یوسفی و دیگران؛ معاملات سفهی در بازار رمزارزها با تأکید بر آرای امام خمینی(ره) ۲۹۳/

Suliymani, Muhammad Mahdi, Hāmid Sulṭānīnizhād, Mahdī Pūr Muṭahar. “Barrisi Fiqhī Pūl Majāzi”, *Dū Faṣlnāmiḥ-yi ‘Ilmī Pazhūhīsh Tahqīqāt Mālī Islāmī*. yr. 6, no. 2, spring and summer 2018/1396, 56-74.

Ṭurayhī, Fakhr al-Dīn ibn Muḥammad. *Majma‘ al-Baḥrayn*. Tehran: Murtaẓavī. Chāp-i Sivum, 1997/1375.

Yazdī, Sayyid Muḥammad Kāzim. *al-‘Urwa al-Wuthqā ma‘a al-Ta‘līqāt*. Qum: Intishārāt-i Madrisah-yi Imām ‘Alī ibn Abī Ṭālib (AS), Chāp-i Awwal, 2007/1428.

